

Степан Бабій

**БІЛІ ГОЛУБИ
НАД ШУМСЬКОМ**

*Публіцистика
(статті і вірші)*

Рівне – 2015

Продовження книги «Слова, що необхідні як патрони»

Дякую за окремі деталі у статті
«Білі голуби над Шумськом» племінниці Наталі.
І також пам'яті ветерана УПА – Мартина Головатюка.

ІДЕ ВІЙНА

Іде війна. Іде десь там, далеко
І тут не чути гуркоту гармат,
Вчорашніми прихильниками зека
Ще повниться тупий електорат.
Там гинуть наші хлопці, наші вої,
А тут волає шлункова юрба,
В крайніх хатах ховаються «герої»,
Коли іде жорстока боротьба.
Небес криваві вечори і ранки
І по землі палаючі сліди
Тоді зіллються, коли прийдуть танки –
Осідлані бандитами – сюди.

Злість, що клекоче у ворогуючих душах,
Спалахами випліскується назовні,
Переростає у крики та бійки,
Переростає в розмовоньки чергами автоматними,
Переростає в руїни, жахливі каліцтва...
Дужі тіла молодих перетлумлено в трупи.
Злість, яка вчора клекотала у душах,
Перетворилась руїнами, згарищами Донбасу,
Чорною невиліковною раною України
(Ката то треба якого – на землю чорнобилем вражену).
Злісні скипання розпалених пристрастей
Душ озвірилих –
Переростають у ненависть і вибухають, і вибухають...

Попи проклинали Мазепу.
А Путіна? – патріархат
Московський?.. Чи не стача клепки
Проглянути – хто є наш кат?
Заплутались в бородах власних,
Наїли зади, животи,
Не ранять їх Піски, Попасна,
Не жах їм – чеченські кати.
У закостенілих канонах,
Постряглі в прадавній догмат,
Мов з неукраїнського лона –
Гундяєв їм, Путін – собрат.

Впадає де в Кальміус Калка,
Князь Шумський наклав головою,
З-під черг кулеметних і залпів
Підводяться наші герої.

На землях кривавої січі
Ми б'ємося знов з ворогами,
Тих зграй із-за Дону не злічиш,
Їм шлях закриваєм синами:

Чи лавами воїнів княжих,
Чи то січовими стрільцями,
Чи сотнями упівців наших...
Тепер – молодими бійцями

Твоїми, жива Україно,
Знекровлена скопом вампірів...
Але настають переміни –
В пробудженій силі і вірі.

ПУТІН І МАТАРОЛА

Одна сутність у двох личинах,
Як близнюків – карликів наджорстоких.
Вчаділа у Кремлі голова
І скорпіонове жало в Донбасі.
А зупинений при Іловайську наступ,
Що мав очистити землю од скверни,
Зупинений кривавим залізом Москви –
Тисячі жертв і калік, сиріт, удов,
Опечалених матерів – все від учаділої
Голови, гідної найстрашнішої в світі покари.

ЧОРНА ДУГА

Первосвященики Каяфа і Гундяєв
Провідники «єдиноправних» вір,
Чи на Христа нацьковувати зграю,
Чи ширити підступний «русский мир» –
Однаково – омита кров'ю руки.
Однаково: чи Путін, чи Пілат,
Що прирекли на ті криваві муки –
Чи то – на хрест, чи масово – під «град»...
Така встає парабола над світом,
Як чорна через небо все дуга:
По той бік – прокуратор і пресвітер,
Сей бік дуги – у наших ворогах.

НЕПРИМІТНІ ПЕРЕМІНИ

Північно-західний із хмарами, дощами
Морозний вітер продуває все,
І дні квітневі землю не квітчали,
І травень до кінця холодний всень.
Південного із теплими дощами
Не пам'ятається – коли те вже було,
Печалиться холодними ночами
На пригірку засмучене село.
Печалиться і звістками з Донбасу
І виряджає тяжко юнаків...
О, Господи, то ж до якого часу
Випробування ці споконвіків?

Б'є з гармат московський кат,
Металевий сипле град.
Все такий він, званий брат,
Більше трьохсот літ підряд.
До квартир летить, до хат
Металевий рваний шмат,
Чорний, рваний смерті шмат.
Б'є з гармат московський кат,
Металевий сипле град.
Снить: вернути все назад,
Щоб світило нам з-за грат.

Це глобально велика Україна,
Щось божественне і осяйне,
Всі, що сталися в ній переміни –
Бідний розум і не осягне.

Кожен звук в чотирьох своїх стінах,
А тут воля безмежна така
І розбіглася Україна
По станицях своїх і полках.

Що не прищ – новоявлений гетьман,
Не курінь – йому «січ» подавай,
З-поміж двох висувається третій,
Прагне в лідери кожний шахрай.

І церковна одна заморока,
Бо не пастери – просто попи...
І прорізана рана глибока,
Як Дніпро, протинає степи.

1994 р.

ГОРИТЬ УКРАЇНА...

...І сонце палюче – на батьківський сад,
Обпалює листя, прив'ялену зав'язь.
В гарячому червні – сухий листопад,
Сунички червоними стали сльозами

Горить Україна, палає Донбас
І стелиться чорна дорога на Київ,
І серце горить, що палало не раз,
Опечене долею (плаче і ниє).

Розсварені, бідні волаєм: горим!
І гасим вогонь не водою, а кров'ю.
Стоїть з автоматом за спиною Крим
І цілиться в матір лихе Придністров'я.

І тішиться з того кривавий сусід,
Під наші хати підкида головешки.
І сонце таке, що обпалє сад,
І серце пожежі допалять до решти.

Ніч на 11.06.15 р.

ЛІТО 2015-го

*«Може через те і впав чорнобиль,
Що бог слова нашого не чув».*

80-ті

Засушені спекотою горби.
Від бездощів'я зморене село:
«Такого літа – каже – не було».
Не виткнулися перший рік гриби,

Зав'ялі осипаються сади,
Геть вигоріла немічна трава,
Городина, й полита, ледь жива...
Гарячий вітер, післанець біди –

Над Україною, у вирвах, у вогні
Шалених мінометів і гармат,
Що рвуть в містах і селах все підряд,
І свіжі ночі, і гарячі дні.

Замало – розкопати джерело...
Молімось рідномовою в церквах –
Не мертвою, а щоб лилась жива,
Щоб наше слово Богові дійшло.

Розкопувати тут не кринички –
А душі, що замулені вином,
Любов'ю не орошені давно,
Як в'ялі на городі гірчаки.

І хай пригадаються слова апостола Павла: «Але в церкві волію п'ять слів зрозумілих сказати, щоб і інших навчити, аніж десять тисяч слів чужою мовою». (1 Кор. 14:19)

ІСТОРІЯ У ДЕКІЛЬКОХ РЯДКАХ

В кривавих муках народжується Україна...
Століттями гвалтована забродами земля
Плодила зрадні плем'я братовбивців.
Над породілею кружляли чорні круки,
Скривавлене враз обсідали тіло,
Щоби не дати народити їй Мойсея...
Сьогодні закривавлена земля народжує державу –
Уперше самостійну Україну.
...Вже не для мене – я у каші з кров'ю
Життя розпочинав й закінчувати маю,
Та це важке народження благословляю.

ВТІКАЧАМ

Він хоче жити – втікає від битви за волю
Цей юний шкурник. Хочеться добре жити,
Трудитися менше, а споживати більше,
Ще й за чужий рахунок... чи за батьківські статки
Добуті непевним коштом (обманом чи хабарями).
А чорну землю Вітчизни политу кров'ю героїв
Зміняти на іншу ладен, лисніти в посудомийках,
Щоб тільки над твердий бруствер
не звестися з автоматом.

МИ УДВОХ З ЛЕЛЕКОЮ...

Ми удвох з лелекою
Дивимось, що сталося:
Долею нелегкою
Нам життя послалось.
Стільки перемінено,
Стільки перенищено,
З обширу привільного
Острівці нам лишено.
Нині не застали ми
Те, що було вічно,
Зорано – заплавами,
Висушена річка.
Зайдами російськими
Вивезлось, ламалось
Клунь понад обійстями
Вам для гнізд не стало.
Ходим над байраками,
Висохлими стернями,
Втрачене, оплакане
Поростає тернями.
Лелю мій, лелеко мій,
Радість ще остання –
У розорі цій сумній
Бережем кохання.

НА СМЕРТЬ БОРИСА НЕМЦОВА

Я не люблю, когда стреляют в спину

В. Висоцький

На щаблях трупів тримається диктатура

С. Б.

Добра поменшало у світі,
Ще на щабель піднявся кат.
На цій землі необігритій
І ще один упав наш брат.
Хоча і не на полі брані,
Та в битві що за правду й честь,
Боровсь у чесному змаганні,
Але в одвіт – кривава месть.
Мов з побратимами загинув,
Що впали в лютому вогні,
Його високий дух прилинув
У наші небеса сумні.
Прийми, стражденна Україно,
Прийми його... Російський кат
За все заплатить. Неодмінно –
За кожну кулю, «Смерч» і «Град».
Отак фашизм йде переможним маршем
Слідами нищення... Пригадуєте Лорку? *
«Занепокоєна» Європа перед Раша,
Та поки-що не здатна до відпору.
Добра поменшало у світі,
Ще на щабель піднявся кат.
На цій землі необігритій
Іще один упав наш брат.

* Поет вбитий іспанськими фалангістами

Чекалось держави...
О, скільки за те поколінь
Життя віддали, скільки крові пливло,
Скільки прагнень і мрій
вознесено сяйву свободи..
І – маємо: пізнього плоду гіркого
з чорнобилеприсмаком,
з погарем рванодонбаським.
Понаддвадцятьлітній крадіж і грабіж...
О, Боже: держава! – жорстока покара
злим за нелюбов, за ту лінь, за ті зради
і східнокріпацьку покору Москві...
Жорстока держава. Ще не Україна
омріяна наша. Така плодоносна перлина планети,
розкішно багата земля.
А то пригадаймо як все починалось –
Яка ейфорія охоплювала найкращих
І цвіт прапорів палахтів синьо-жовтий...
Пробудження нації, ті хвилювання, поезія...
І переродилося в що... Бо поети
гадали побудувати державу
гарячими сплесками слів.
Ніколи їм не дозволяймо
братися за важкі справи
(хай собі пишуть – може й щось вийде),
Бо всеодно усе перехоплять жорстокі прагматики.

ВІДГОМІН

УКРАЇНА – У СЕРЦІ МОЇМ

Не просто мені сідати за цей матеріал, навіть із такою піднесено поетичною назвою, яка годилася б для збірки поезій. Але тут про інше. Після багатьох відкриттів-розчарувань, які приходили зі знайомствами із багатьма висунутими з простолюду лідерами, високими і не дуже високими посадовцями, їх діяльністю, здавалося, в ім'я України, їх поведінкою і врешті-решт переродженням та неминучим фіаско, але із певними надбаннями при тій діяльності завдяки шкурницьким інтересам.

Пригадую початок роботи вперше обраної на демократичних виборах Верховної ради, коли йшла боротьба патріотів із групою 239. І в ті гарячі дні зустрічаю на вулиці Рівного депутата-галичанина, навіть автора поетичних збірок. «А ти чого тут?» – запитав здивовано. «Приїхав за силікатною цеглою..» Не Україну почав будувати чоловік, а власний дім із білої силікатної цегли. Мабуть, не вистачить пальців на руках – перелічити «ура-патріотів» із краю, що пробилися в нардепи, діяльність яких звелася до отримання генеральських пенсій та зведення «будиночків» із придбанням у приватну власність гарних ділянок та ставочків, а ще до обставляння себе помічниками здебільшого із родичів і спільників по партії. Із отриманням цією когортою пенсій, показушний патріотизм раптово згас і їх не стало видно. Бог з ними, це була в основному патріотична піна із вчорашніх комсомольських та прирадянських активістів. Вони завжди активні.

А що ж народ, пробуджений зісланою із небес незалежністю? Ми його побачили на обох Майданах... Але це тільки

невелика частка українського люду. А в його масиві, із 12-ма мільйонами росіян та 25-ма мільйонами російськомовних, так багато інертних та хилених у різні боки (звідки вітер віє) українців. І з ким протистояти нашому споконвічному ворогові?.. В боротьбі гине цвіт нації, кращі із кращих беруть в руки зброю, інші стають волонтерами, але велика частина ремствує через незгоди, ладне уникнути долевикику, а є й такі, що ховаються у «хату скраю», а ще хитріші тікають світ за очі.

І розпач бере. І з'являються острах – що буде з Україною при такій неоднотайності перед російським агресором. Яка доля чекає?.. За кучмівсько-януковичівського владарювання я писав: «Україна моя, якій віддано все, нині, виявилось – не моя». А що ж зараз із моєю незалежною Україною, поганьбленою Донбасом і Кримом, понівеченою минулими владами і недалекими «президентами», з бідним окраденим народом?.. Із цим важким у серці тягарем – вона моя. У книжці «Спротив», що вийшла у 2007 році, є вірш: «Мов гіри на ногах – Донбас і Крим, Не може волі птах Здійснить відрив...» І зараз вони тягнуть нас у безодню горя і страждань. Боляче дивитись на оце все. Віддаєш усі сили і нічого вдіяти не можеш. І вигукнути хочеш: це не мое! Але вона моя: із її славетною історією, із розіпнутими за її волю нашими мучениками-гетьманами, колесованими, паленими у металевих биках нескореними козаками, із безсмертними юними героями Крут і легендарними січовими стрільцями, з нещадними гайдамаками і героїчними повстанцями, славними воїнами УПА... Із її шістдесятництвом і новою патріотичною хвилею наприкінці ХХ століття. Із її холодними і палаючими Майданами, із її Героями Небесної сотні та збройними лицарями-синами під шаленим металевим градом Донбасу. Така Україна – у серці моїм!

Вона у моїх думках, почуваннях і творчості.

«БАНДЕРІВЕЦЬ»

– Он пішов бандерівець, – так казали скомунізовані сільські совки. І це в тому селі, що його совети називали «бандерівським», через те, що з малого села 37 хлопців пішли у повстанці. Багатьох я їх бачив. Захоплювався ними – молодими, красивими. І через те про них писав, протестуючи проти обзивань їх бандитами.

– А, то ти бандерівець... Після однієї розмови так висловився Михайло Шевченко, що вище зброєносця при Борисові Олійникові не піднявся. А тепер після таких слів літератора дивуйся, що вороги України і той весь донбаський мотлох називає пробуджених українських патріотів бандерівцями. А й справді: «Слава Україні!», «Героям слава!» – як заповонило повстанське, бандерівське гасло. Бо шире, справжнє. Наше... І не дивуєшся з того, як його сприймає ізсоветизований простолюд. А якже нашим патріотам мельниківсько-бульбівського покрою, отим всім прихильникам штулів, опереткових президентів, яким бандерівське гасло було чужим, якщо не ворожим? А тепер ним живе вся Україна. То як?.. Пишучи про повстанців, я толерантно відносився і до мельниківців з бульбівцями, хоча в них я бачив прояви колабораціонізму з німецькими нацистами. Ба! Якби Улас Самчук не був таким видатним талантом, а десь рівня наших літераторів, прихильників Самчука, його мав би теж за колабораціоніста. А моя стаття була першою на Рівненщині про нього – «Дермань. Дорога до Самчука». Друга: «Повернення Уласа Самчука у... Тялявку». А «Дерманський світильник», премія у Дермані «ім. Світочів»... А прибирання антиукраїнського пам'ятника з двору гімназії, що заступав дорогу Уласові Самчуку...

Така була моя позиція, мої дії і оцінки нашого земляка, письменника. Був би я науковцем, написав би працю: «Спорідненість Миколи Гоголя і Уласа Самчука. Їх об'єднавчі долі – прижиттєві і творчі». Чому так однаково захоплено були

сприйняті їх перші твори: «Вечори на хуторі» і «Волинь»? А все в них подібне – молоді захоплення рідним краєм, його природою, красою і така довга розлука з ним. Та ностальгія, особливо творча, і вилилася у прекрасні твори. Мову про це і ці візії можна було б розгортати і розгортати... Але повернемося до попереднього.

Дермань. Повстанська столиця. Школа молодших командирів УПА. Зброярня: майстерні з ремонту зброї. Картографічний відділ, де виготовлялись карти місцевості для УПА. Технічне звено: друкувалися матеріали для УПА, пропагандивна література. Вишкіл медсестер... А в Рівному я почув відкриття: «Дермань мельниківський...» Може й був там дехто. Знаємо, що мельниківці відійшли з німцями. Десь там вони постаріли – в Англії, Австралії... Повстанський же Дермань гинув у криївках, під Гурбами, виселений по «необятной», загачений в тюрми... Їх сотні і сотні. Прості сільські хлопці зі зброєю в руках стали повстанцями, революціонерами у боротьбі з гітлеризмом і комуністичною пропагандою зі своїм гаслом «Слава Україні!», «Героям слава!». Своїм життям і смертю змили ганьбу колабораціонізму (навіть його прояви) з України, хоч би як не намагалася комуністична пропаганда стверджувати протилежне. А за висвітлення правди про героїв, за відстоювання їх справи, та зображення у творчості їх дій, що вже стали легендами, і мене називали бандерівцем, хоча щоб ним стати я тоді ще не доріс.

«Слава Україні! – «Героям слава!»

ІЗ ПОЛАМАНИХ ДОЛЬ

Пригадується племінник Мазепи Войнаровський, або герої вищого «сословія» декабристи; але як живий пагін із ламаного дерева – син Пилипа Орлика, чиє ім'я вписане досьгодні у французьке «Орлі»... До цього істеблїшменту додамо графів, братів Ворцелів, поляків із Рівненщини. Над всіма ставився російський імперський хрест. Великих поламаних доль можна називати і називати. Одного нашого Шевченка достатньо для такого прикладу і як його ламану життєву долю випрямив геніальний могутній дух.

Але мені хочеться показати долі найпростіших людей і як їх поламало життя, не тільки їх, але і їхніх рідних та і нащадків. Через те, що і життя цих страждальців було пов'язане з подіями революційними чи тільки було наближене до них. А саме і тоді відбуваються нещадні ламання.

Страшно поламана доля кримськотатарського народу... цілого народу. Україна піднесла ту трагедію на державний рівень – широке відзначення тої чорної дати, розголошений фільм, експеримент у вагоні-телятнику... А от подібні знущання у вивозі людей на смерть із Західної України поки-що не відзначається. Скільки їх там, поламаних доль. В одному малому селі біля сотні людей, не враховуючи полеглих.

Почнемо по дорозі з поля. Хати по обіч неї одна проти другої доходять до села, змикаються з ним, але через те, що вони на самому краю, то і зветься цей куток хутором. А на людей село каже: поляни. Сім'ї тут переважно молоді. Новопобудовані садиби в молодих, але вже плодоносних садах, і люди тут всі свої, дехто і родичі. Тут не зачиналися на глухо ворота і не замикалися хати, льохи чи господарські будови не лише на ніч, але й коли йшлося далеко з двору. Сказано – свої.

Перша хата – Кіндратова. Господаря ні за що совети заарештували, запроторили чорт-зна куди десь за Урал. Мовляв,

допомагав повстанцям... Дружину Домку із двома гарними дітьми, Василем і Орісею, за батька вивезли «на Сибір». Кіндрата у тюрмі вбили зеки. А сім'я, наче без роду, без племені, аж у Кемеровській області, де там і загубилася. Конфісковане господарство було зруйноване, будівельний матеріал забраний на зведення ферми і конюшні, куди зводили коней і корів репресованого люду.

Через дорогу – господарство Андрія і Маріки. Андрій відбився від розпорошеного німецькими літаками батальйону, добрався додому і по дорозі був убитий. Як сім'ю дезертира і за зв'язок з повстанцями, всіх вивезено і господарство поруйновано. Третя хата – Гордії. Матір, чоловіка якої вбили на власному полі польські посіпаки, разом із дітьми-підлітками вивезли на Сибір за дочку, яка була у підпіллі станичною і отримала 15 років тюрми.

Навпроти – хата Василя Рижуга. За зятя-повстанця усю сім'ю вивезли і господарство понищили. Коні, корови і всю живність забрали до тільки-но створюваного колгоспу. Далі – велике господарство Сіргея Семенюка. Син Іван, щоб не загребли у ФЗО на Донбас, пішов у повстанці, коли їх все меншало і меншало. Через три місяці у сутичці з емгебістами загинув. Сім'ю вивезли аж у Хабаровський край. Вся господарка, реманент, коні, худоба, все перейшло на колгоспний двір. Коні потім подохли разом із багатьма тваринами через безгосподарність і невміння тих бідолах, що безкінні вписалися першими до колгоспу... Через дорогу – хата Лукаша Скибіцького. Його, як одного з організаторів повстанського руху в селі, господарчого у підпіллі, засуджено. У тюрмі загинув. Дружину і сина вивезли в Сибір неісходиму... Наступні дві хати і господарства навпроти двох перших членів ОУН, Семена Семенюка і Наума Федорука. Обидва молоді із молодими дружинами. В обох було по двоє дочок. Ці сім'ї мали творити міцні ланки в національній розбудові. Але вийшло

не так. Семен Семенюк підірвався гранатою, оточений емгебістами. Дружина з дівчатами, Нілою і Лесею, поневірялися в кузбасівських Осінніках. Леся загинула під колесами грузовика, ячким кермував п'яний шофер. Наум отримав 25 років каторги, а дружина з дівчатами відбували кару в тих самих Осінніках... А далі – село. Всіх репресованих у ньому не перелічиш. Господарств усіх поруйнованих, що мали кріпити державу, не повернеш. Найкращі люди, найкращі господарі у селі постраждали тільки за те, що хотіли зробити життя кращим. Долучилися до здвигу, але під нещадними ударами репресивної машини все опинилося у руйновищі. Поруйновані господарства і зруйноване життя. Одних із села тільки хочу згадати через дике виродження. Молодий Матвій Яворський, як і всі хлопці з Голибіс, контактував із повстанцями і через те добував вугілля у Воркуті. Після звільнення жити у рідних місцях, як і всім каторжанам, було заборонено. Доля закинула в Донбас, на звичну роботу у шахту. Не будучи глибоко ідейно переконаним, на дітей належно не впливав і не виховав їх патріотами. Він вже помер, а його донька, приїжджаючи до родичів у село, мало очі не видряпувала за Януковича, який він «удалець». Ну і хай тупий, але «красивий». І коли все перевернулося догори дном у закривавленому Донбасі, вона і далі там, серед них, карних злочинців, що вбивають наших молодих героїв.

Я обминув хату мого батька і сусідову навпроти. Сусід отримав 15 років тюрми, не будучи особливо причетним до повстанської справи. І сім'ю його не вивозили. Наш батько, будучи в боївці, отримав важке поранення і через те вижив у глибокій конспірації. Згодом отримав 25 років каторги. Один тільки Бог знає, що пережили діти і як, переховуючись, уникли Сибіру. Проламуючи стіну відчуження і заборон, всім трьом вдалося закінчити інститути та відстояти своє місце під сонцем. Дорога лікаря дала можливість встояти і

вивести звивисту через перепони стежку навіть в українську літературу...

Через 60 років знову по обидва боки дороги стоять одна проти другої хати, господарські будови. Стоять на місці колишніх садиб, як на старих хатнищах побудувалися нові люди. Побудувалися тут, бо поза садами розпласталися широкими крилами доброї землі, пишні городи. Люди молоді, деякі нетутешні, їм і не уявляється як тут колись ламалися долі людські. Жорстоко ламалися братами з Москви.

БІЛІ ГОЛУБИ НАД ШУМСЬКОМ

Шумщина – повстанський край. І цим далеким повстанським гомоном оповиті саме шумські ліси. Навіть при «соевтах» у розмовах далеко від цього краю, як згадувалося про шумські ліси, слова ці випромінювали щось потаємно-легендарне, освітлюване теплими спогадами із тінню печалі про нездійсненні мрії буремної молодості. Сам Шумськ ніби до цього і не відносився. Через те і написалося саме «Шумські ліси»:

Зелена повінь. Глухомань і шум
Століть зелених, пралісу густого,
Тече ріка невиснажена з нього.
Немов потік одвічних наших дум.

Зелена повінь. Глухомань і синь,
І вірна стежка топтана крізь хащі,
Де на світанку мій далекий пращур
Промовив ніжне й дороге – Волинь.

Дивлюся в синю далеч з-під руки:
Шумські ліси на обрії, мов стіни,
І тут початок Вілії, ріки
Що вплива у води України.

Шумські ліси завісою густою
Ховали од напасників мій рід,
Де натрапляю на священний слід –
В глухих місцях повстанського постою.

Тут ворог все винищував дотла,
Цю землю плюндрував, озерець очі випік,
Та в цих лісах зберігся чистий витік
Глибокого живого джерела.

Шумські ліси дзвенять в мені, гудуть,
Мов струни на розбудженій бандурі,
Немов діди старезні і похмурі
Про славу юність оповідь ведуть.

І ближчають далекі голоси –
Мов долинають з вікового шуму,
Оповідать нам повстанську думу –
Легендою стають Шумські ліси.

1972 р.

Цей вірш іще на початку 70-х відзначив на зустрічі літераторів у Києві Іван Драч. Імпульсом написання вірша стала згадка ветерана УПА у глибокому селі біля Козацьких Могил про шумські ліси, і тоді ж прийшов лист, на конверті якого зазначалося «Шумський район». Це зімкнулося і дало поштовх для пера. А Шумськ завжди був уособленням влади і мав довговічне середовище, про яке писав Улас Самчук у

«Волині»: «... зліва залишається брудне жидівське містечко Шумськ». Влада ж завжди була чужа: «волинська губернія» за царя, потім польська, перші совети, німецька, другі совети, і їх влада завершила велику неприязнь довколишніх сіл. У селах, лісах – повстанці, а в центрі – як і колись, поліція, гестапо – стало НКВД. Під його крило втікали прихильники советів, сексоти. Так люди і називали їх – втікачі. Вони і складали нове середовище. Під плотом біля НКВД садовили убитих повстанців. «Наші хлопці» – так їх називали селяни. Потім тіла викидали на окописько за Шумськом, де їх рвали собаки. Навіть бігали містечком то з рукою, то з ногою...

Цим і був для населення Шумськ із його присланцями на посади голів, збирачами позик і податків, а ще з насланням, нальотами гарнізонів, вивезенням багатьох сімей на Сибір та руйнуваннями господарств їх. Тоді авторитетами для жителів були керівники райкому, начальники НКВД-МГБ-КГБ і міліції.

Донині від усіх начальницьких дій того керівництва лишається відсталим район і занепащена осушенням річка Вілія із її, розкішними колись, а тепер порослими диковинням берегами. Довго тяглося це райкомівсько-колгоспне безглуздя. Люди у своїй заляканості, духовному обмеженні та бідності фактично були і є кріпаками і до цього часу, навіть при багатих святкових столах, вони і не догадуються які вони бідні. Навіть своєю свідомістю і тою ж приналежністю у більшості до церкви чужого, а тепер і ворожого патріархату.

Із зорею Полин впала на цю землю і наша гірка незалежність. Для когось довго очікувана, а комусь якщо не ворожа, то цілковито байдужа. Так і писалося про такий стан в ті перші роки: «Клянуть Україні жінки / Незалежній клянуть Україні / Забиті селянки попами московськими в'їжджені / Стемнілі від праці на вітрі на холоді... / Усі їх жалі, усі спога-

ди в тому замісі, / Що замішували трактори з партквитками, куфайками, краденим жомом чи гичкою...»

Кадровий потенціал у районі на той час був і відповідний для того становища. Із вихованців тоталітарного режиму кого було знайти, та й сам аграрний найпівнічніший район, куди, як писав Петрук із Іловиці, галицький Тернопіль прислав одне сміття. Був зачислений галичанами у «червоний пояс».

Як і вся корумпована начальницько-державна Україна, район не відчув полегші від незалежності. Розвал, і до того не таких успішних колгоспів, відкинув тут життя до середньовіччя: коса, вила, заступ... а коли вже у когось плут, кінь із возом – неабиякий вид на господарку!

Загальна відсталість суспільства і відсутність національної свідомості у державного керівництва, привело ситуацію до Майданів і до повного зубожіння населення. Серед усього цього не вирізняється і Шумськ. Чимало людей і сьогодні можуть бути неприхильними до незалежності, до свободи, за яку завжди треба платити. А ще тепер, коли в Україну вдерся московський кат...

Але віє вітер із Шумських лісів. Полощеться на ньому над Шумськом синьо-жовтий прапор. Район обирає молодих патріотів. У перший ряд виходить народжена вже за Незалежності молодь із гаслами на устах «Слава Україні», «Героям слава». Біля керма району стають патріоти. І одного такого сонячного дня над зеленими кронами, над містом кружляють білі голуби. Білі голуби над Шумськом. Вірять-ся, що як і його патрон, князь Шумський, що встав зі своїми вояками на захист Вітчизни (до речі, загинув на річці Калці, притоці Кальміусу, де точаться нині бої в Донбасі), шумщани продовжать той вияв духу і твердо візьмуть власну долю у свої руки.

НАРЦИСИ ПАМ'ЯТІ І ГОРІХ БІЛЯ ХАТИ

Понад півстоліття земля, вкрита міцно врослим дерном, ховала таємницю, яка гострими зеленими стрілками пробивалася щовесни між сухої трави кущиками нарцисів, посаджених бозна коли і ким але таки для того, щоб суцільним дерном забуття не вкривалося те, чого не можна забувати. Недоглянуті кущики не цвіли, але вперто вибивалися на світ із пісного незворушovanого ґрунту і навіть кущилися по-малу, ніби чекали, що колись таки зацвітуть. Видно живуче коріння тримало силу і давало можливість зеленого росту у цій твердій шкурі суцільного дерну.

А все це – у старому закутку сільського цвинтаря, де час чинить свою одвічну роботу – стирати пам'ять і обволікати все туманом забуття.

«Було колись в Україні, ревіли гармати» – писав наш геній. Був і у нас, в західній Україні, могутній повстанський спалах, до якого вже теж проситься слово «колись». Скільки молодого цвіту лежить у рідній землі: безіменних, без могил, без пам'яті. Бо це слово «колись» означено часом: відійшли вже їх рідні і ті ровесники, що пам'ятали про них. На цьому цвинтарі є могили повстанців, багато вже не опоряджуються, але вони ще є. Є велике братське поховання. Правда, могилою його назвати не можна – широкий горбок, густо зарослий вілією. Тут лежать не місцеві, незнайомі хлопці, тіла яких ночами викрадали місцеві патріоти і закопували їх в одному місці. В теперішніх жителів свідомість ще не доросла до того, що пам'ять, знак про борців-патріотів, навіть невідомих, має жити.

Ця розповідь відноситься до історій містичних, які дали матеріал для книжки «Бурелом», а книжка дала початок розвитку і цієї несподіваної історії, що тягнеться з чималої відстані минулого. На цвинтарі, на проводи, відбулася зустріч автора книжки із сім'єю професора-односельчанки. Дійшло

до мови про «Бурелом», де головна лінія про односельця-повстанця Кіндрата, референта з інформації, який загинув аж у 1951 році. Як і де – село знало, а де діли тіло його, ніхто не знав. Убитих повстанців садили під огорожею біля НКВД, а потім викидали на окописько. Часто навіть і не прикопували. Аж тут, раптом, із гурту, що зібрався довкола, почувся голос: «Кіндрат похований тут». Але де саме, той чоловік не знав. Знав, що сюди тіло з окописька перетягли через ріку його батько з братами, але де закопали – невідомо. Могила не насипалась, щоб ніхто про це не знав. А з роками всі три брати повмирали.

Про цю мову на цвинтарі заговорило село. Давно нема советів, тож не було вже страху. Чутка дійшла і до старої немічної жінки, якій колись родич перед смертю відкрив таємницю і попросив наглядати за місцем, де ростуть нарцици. Вона, коли мала здоров'я, обривала там суху траву, щоб зеленіла свіжа. А як занедужала, то й перестала відвідувати. Тепер, коли настала воля і нагадалося про повстанця, коли нема чого боятися, вона і розповіла про поховання від нарцисами. Ними хтось позначив місце, щоб не стерлось воно на землі. Ще десь далеко проживає племінниця з родини повстанця, а це саме він, Кіндрат, замаскований під нарцисами. Тяглося і не зналося стільки років.

Зайдіть сьогодні на цвинтар. На місці дернової шкіри – свіжа, скромно оформлена могила із хрестом і синьо-жовтими стрічками на ньому. І нарциси таки дочекалися, витримали, і зацвіли. Рясно, рясно цвітуть вони. Нарциси пам'яті...

Ще до цієї історії долучається і горіх біля хати. Могутній, як атомний реактор, старий волоський горіх видобуває вже стільки років (а їх біля ста) невиснажливу енергію, що вибухає все новими пагонами, розростається широколистою кроною і осипається щедро – насипає мішки торохкими горіхами. Велике прикореневе дупло не заважає товстезному

стовбурові подавати велику земну силу, що струмує міцними одногами до розгалуженого гілля. Тричі битий морозом, грізно опечений блискавкою із громом, він стоїть і дивує всіх довколишніх непорушною стійкістю, стає символом сили і неподатності.

Такі і люди виростили в хаті, що жила Україною. Непокірний, незламний і незнищимий рід. Незважаючи на те, що були скошені із кулемета бандою енкаведистів господар із дружиною, запроторені на сибірську каторгу молодший син із невісткою, та вбитий у нерівному бою старший син – виростили із непокою в гарячих очах діти, які зазнавали утисків і недремного нагляду в імперії зла; а за ними – онуки, вже вільніші і незалежніші, бо виростили в патріотичному сімейному середовищі, що також, як і ця хата, жили Україною; а вже наступними прийшли і правнуки, які народилися, народилися на волі і продовжують рід, що як і цей горіх, вистояє на вітрах життя.

А тепер погляньмо, що поєднає ці стражденні нарциси із цим могутнім велетнем, волоським горіхом... Під нарцисами лежить повстанець із горіхового роду. І продовжила цей рід його племінниця, над якою він колись схилився, коли батьки її поневірялися на каторзі, і мовив до бабусі: «Бережіть її, може вона одна і залишиться з нашої родини».

Через дві неділі він загинув у нерівному бою з енкаведистами.

ПЕРЕПОЛОВИНЕНІ

Село в Західній Україні. Одна краплина серед тисячі подібних. Південна Волинь.

«Волинь моя, зрусифікована Волинь, Куди не глянеш, чи куди не кинь, Війне на тебе злизька, чи здалля Невивітрений послід москаля».

Чи знає про це більшість місцевих людей? Частина, мабуть, не знає, а ті, що навіть погоджуються в душі, що воно щось не так, але своїми предками так прип'яті до московської церкви, як реп'яхи, що не можуть відірватися від цього останнього оплоту русифікації – московського православ'я з його «руським міром» навіть у час, коли Москва своїми «Градами» руйнує Україну. Пригадуєте, як передавали «дари волхвів» у Крим?

«Дари волхвів» принесені попами У Крим з Росії вкупі з ГеРеУ*, З хрестом, іконами, під корогвами Розпочинали братовбивчу гру. Такі «дари» .Дивіться, православні, На жертви, катування, на біду... І братію московську далі славте В своїх церквах... Чекаймо й на орду».

Березень 2014 р.

Прагнення незалежності багатьох свідомих українців на штовхувалося завжди на опір малограмотної в основному маси малоросів і хохлів, які гуртувалися навколо батюшок, що жили традиціями православ'я, яке сповідувало догматичні канони і проводило давню лінію, ще від Анатолія Храповіцького, «для обрусенія южно-руського края», себто Великої Волині. І це досьгодні. Послухайте відправи у церквах московського патріархату.

З оцього вступу хочеться показати духовне, а можна сказати духовно-політичне становище в оцій одній сільській краплині. Чому «духовно-політичне»? Бо коли в цьому краї

* Російське головне розвідувальне управління

зародився повстанський рух за самостійну Україну, то зачований православієм проросійський елемент, його не тільки не прийняв, але почав таємно допомагати советським окупантам, доносити в НКВД на повстанців. Не хочеться тут вести мову про ту криваву кашу, що виникла від протистояння. Це нашарувалося на той кріпацький, викривлено-духовний світ частини мешканців.

«Повстанський дух так все те пробуранив Родинне навіть вивіяв тепло».

А коли повстанців перебили, їх родичів і прихильників пересадили і вивезли на Сибір, а господарства всіх поруйнували, село погрузло у колгоспне кріпацтво, запанувала в ньому нелюдська атмосфера. Село почало красти, матюкатися і пити, чого тут ніколи не було. Совети, московські прихвосні, антихристи взялися і за церкви, на те прихильне до Москви православіє. На релігію впала заборона.

І ось – велика світова подія. Розвалилася імперія. Небо посилає Незалежність: люди, відкривайте церкви, будуйте свою державу. Беріть землю...

Та не тут то було. Прихильники повстанців за церкву українську, а їх противники – за Московський патріархат, і саме головне – із тими, що вчора руйнували церкву. Вчорашні парторги пішли прислужувати в ній. Попи стали підтримувати комуністів, вчорашніх ворогів, але і ворогів Незалежності. На цьому всі противники незалежності і зійшлися.

На заклик – брати землю, були вигуки: «Сам бери, такий розумний»... Тільки після всіх перетрясок, коли за паї почало даватися дармове зерно, за ті вигуки забули. Але тут виникає нове протистояння!

Земля ж – найбільше багатство. Ласих на неї багато. А отримувати за паї навіть мізерну плату: те дармове зерно, той дармовий цукор – все таки вигода, що падає з неба... Але кому віддати землю? Починається конкуренція: приходять

взяти паї іноземний інвестор і не хочуть випустити їх із рук аграрні, вчорашні просовітські, прокомуністичні магнати.

І знову в селі розкол по давнішній лінії: свідомих противників обкрадання села і прихильників московського патріархату, а з ним і постійних голосувальників за Януковича. Йдуть суперечки, обзивання, ворожнеча. І не береться бідним до голови, що ці вчорашні господарі виснажували ріпаком землю, отримували врожаї в межах 20-25 центнерів з гектара... А іноземець на своїх нечорноземах бере до 80-ти центнерів зерна. Бо щоб у землі взяти – треба у неї вкласти.

Конкуренція, розмір плати навчить скоро. А перебудові духовного, вірніше бездуховного світу треба буде ціле століття.

І переполовинені
(Така гірка печать),
Одні – сини калинині,
А інші – кумача:
З чужинцями здружилися,
Що на хліби прибилися...
З ордою що вломила ся
В благословенний край
(Чужі ножі гострили ся
На пишний коровай).
Чи ж станемо єдиними –
Плечем щоб до плеча?!
І ці – сини калинині,
І ті – з-під кумача?..
Така гірка печаль.

ЗЕМЛЯ І ЛЮДИ НА НІЙ

Невеликий обшир землі. Обсягом у кількесот гектарів у закутку південно-західної Волині. З якого часу він зачинявся, не знати. Яким він був у Галицько-Волинському князівстві чи за князя Василя-Костянтина Острозького теж невідомо, бо ще у 18-му столітті тут вирізали і викорчувували старезний ліс і долучали до орного поля все нові і нові клапти. Назви їх так і лишалися: Березина, Дуби, Шупиньки... Давнішньою історією ця місцина ніде не згадана, але те, що цей край був багатющим своєю природою, відчувалося ще всередині ХХ віку. Звіра у лісах і полях, різновидом риби у повноводній Вілії було стільки, що лише не лінуйся займатися звіроловством чи рибальством. А орні смуги чорнозему за чорної праці приносили немалий дохід. За всіх часів які там приходили і відходили у верхах влади (всі однаково цей простолюд обкладали поборами), але багатство краю дозволяло людям виживати і множитися. З окупації цієї землі – царсько-російської, польської, німецької, комуно-більшовицької – найжорстокішою була польська і найстрашнішою комуно-більшовицька. Ця, остання, своїми колхозами, російським п'янством із перематами, кривавим терором зруйнувала село і привела до повного занепаду. Своєю безгосподарністю відучила село працювати. Навчила красти і нечесно жити. Знищила родини, церкву і мораль. Але добра земля тримала жителів і в розореному селі. У кого була сила і чимала здорова сім'я, давали собі раду і обживалися, хоча нічого із врожаю поля і садів не збувалося на який-будь гріш через віддаленість від великих міст, глушину і відсутність добрих доріг. Зате тут завжди чисте повітря, добра вода і натуральні продукти з городу та саду. Це і дозволяло виживати та поволі відроджуватися... Аж нарешті – воля! Своя держава. Життя без окупанта, «старшого брата». Чекалося великих змін. Мінялися президенти, партії, різномасті політики з іменами

чи без імен, а тут все лишалося, як було. Дешевизна на вироблену селом продукцію і дорожнеча на всьому збоку держави. Від того не виграло і місто. Бо що було взято за безцінь в села – у тридорожчє для міських жителів... І все ж село на цьому клаптеві чорнозему, дарованій Богом землі, лишається хай у якому, але виграші. Тут все своє. Навіть сільські пенсіонери у вигіднішому становищі від міських. Якась курка, кролик і все, що з городу, тримає людину, як тримало і всі попередні покоління, незалежно від влад, чужих чи бездарних своїх.

Чекалось держави...

О, скільки за те поколінь

Життя віддали, скільки крові пливло,

Скільки прагнень і мрій

Вознесено сяйву Свободи...

І – маємо: візнього плоду гіркого

з чорнобилеприсмаком,

з погаром рванодонбаським.

Понад двадцятилітній крадіж і грабіж...

А останній фінансовий удар разом із війною 2014-го та астрономічними цінами за комунпослуги і такими ж гастрономічними – заставив міського жителя із мізерною пенсією, згадати, що десь є село, де народився і з яким ще не порвалися зв'язки. Так і довелося «аудиторії змінити на хліви, до полиску пожадливого птаства / до кроленячих насторожених та чистотою сяючих очей...» «І – памороззю вранці йдеш до гаю / До пишних кленів і струнких беріз. / Кленовий сік тут п'єш, березовий зливаєш...» Тиша, чисте повітря, блукання рідними з дитинства місцями, добра джерельна вода, а замість дорогих чаїв – цвіт глоду із липовим цвітом, а помірна щоденна праця на свіжому повітрі і проживання подалі від всіляких агресій (великих чи малих побутових, чи навколо-

політичних) навіть заспокоює. Тут і відкриття: від щоденного вживання березового соку понижується тиск, а жменька підсмаженого гарбузового насіння гасить печію, підвищену кислотність. Настій прополісу чи березової бруньки на горілці ліквідовують всякі зовнішні болячки.

Так і відходиш поволі від досягнень цивілізації і повертаєшся мимоволі до традицій предківського язичництва... І тільки один вселюдський біль та відгомін гібридної війни, що забирає найкращих, залишається поруч:

І приходять ніч заклята –
Ні спочити, ні dospати –
Переносишся відразу
До Майдану, до Донбасу...
І шугне метеоритом,
Як із «Граду», в серце збите...

А ще звідсіля, здалеку, співчуваєш молодій беручкій, вперше розумній, справді українській владі, що прийшла на руїни і хоче піднести на достойний рівень державу.

«Село! і серце одпочине».

КРИЗЬ ПРИЗМУ ЧАСУ

*«Ті, з ким ви починали,
на мерседесах їздять,
а ви пішки ходите»*

Є. Гербольд (СБУ)

1986 рік. Тільки-но створена молода організація Спілки письменників у Рівному (тоді ще було Ровно), підбадьорена горбачовською перебудовою, розпочала свої виступи (правда, не всі її члени, лише декілька активних) на заводах, фабриках, в організаціях, школах, підприємствах... Пропонуючи слухачам твори, в основному поетичні, зачіпали і теми актуальні, замовчувані, навіть несподівано гострі, як на той час. Аудиторії були повні. Люди зустрічали піднесено і проводжали бурхливими оплесками. Так і починалося піднесення всезагальне в області. Потім Дмитро Павличко дивувався з такої активності на Рівненщині... Її розбудили письменники згодом на цій хвилі, набравшись сміливості, сплинуть молоді політики більш прагматичні, практичніші і, можливо, далекоглядніші. Йшли ми всі одним фронтом, особливо, коли піддавали критиці існуючі неадаптованості, владу, що мимоволі, а то й віддано покривала чи приховувала злочини своїх попередників, які винищували творчу інтелігенцію (вже на той час реабілітовану), доводила до екологічних катастроф довкілля, а з чорнобильським вибухом письменники відкрито безчестили партійних верховодів, і за їх відношення до України, її культури, мови, за перекачування багатства до метрополії... Звання членів Спілки письменників додавало сміливості ораторам, поваги серед людей і ослабленої реакції ще всесильної тоді компартії.

Все відбувалося у формі дискусій, але під активним наглядом КГБ. Виступи на майданах оцінювалися ними за

бальною шкалою (мабуть, для того, кого першими брати, коли наступить команда в критичний момент). Тодішні zaangażовані журналісти, підкормлювані владою, стояли тихо збоку, спостерігали, чекали, чия візьме. Тим із них, хто співпрацював з КГБ, дозволялося входити у близький контакт із «возмутителями спокойствия», чаркувати з ними і таким чином мати на контролі не тільки їх діяльність, але й думки. До речі, журналісти і дотепер на їх професійні свята, підігріваються владою, яка і субсидує підлегли їй засоби інформації.

І ось – Незалежність! Прагматичні політики роблять ривок до влади, впереміш із полковниками, генералами КГБ, часто за їх підтримки, добираються до найвищих щаблів... Щось вони там зробили при податливій згоді комуністичної більшості. Почалися національні свята. Почали будувати державу на старих тоталітарних підвалинах, монстра, який вийде потім на вулиці пожирати молодих борців. В багаторічній гонитві за політичними дивідендами, забули, що є українська культура, як і забули про тих, що розпочинали до них національне пробудження, а саме головне – про українське книговидавництво. І це протягом понад двадцять років. Адже теперішні мізерні тиражі видань і неоплачена письменницька праця відбивається на існуванні суспільства в цілому, на його інтересах. Звідсіль і повзуча деморалізація.

Таким чином і дожилися. Багаторічна політична возня, що звалася «боротьбою» (а особливо справжня – між собою), зійшла на ніщо і, врешті, привела до влади банду, після якої наступила загроза втрати такої довгожданої Незалежності. За що нині гинуть найкращі сини України... Так і проситья під перо:

Хоч було все колючим обтягнене дротом,
Та жили – потаємно чинили ми спротив,
І з очей намагались знімати полуду,
Хоч доноси про нас шепотіли іуди:

В комсомольцях ходили, або з партквитками,
Підкидали ногами корзини з пасками,
Зупиняли авто перед храмом Господнім,
Яким їхали люди у ніч великодню.
Потім спритно впліталися у «патріоти»
І для них ми лишилися, як Дон-Кіхоти.
Вони сіли на газові, нафтові труби,
У палаци, хатини дубові у зруби
Над ставочками тихими, біля озерець,
Хоч когось «припечатав» уславлений «Перець»?
Їм тепер паперові оголошують війни
Їх братки в комітетах антикорупційних.

ГОЛОСОВА АМПЛІТУДА І НЕАДЕКВАТНЕ ВІДЛУННЯ

Тривалу творчість Степана Бабія можна поділяти на три періоди.

ПЕРШИЙ, коли дорога була перекрита КГБ і комуністичними ідеологами від літератури. Є біля двадцяти листів із часописів і «Літ. України» з обіцянками друкувати. Але обіцяли молодші чини, а далі не йшло, відкидали відповідальні «особісти». «Ти був «мечений» сказав на те потім Петро Осадчук. «Що на рідній землі і під небом своїм в ностальгії, Дивовижна, жадана країна наснитися». Подібних рядків було немало. З неймовірними труднощами за советів вийшли п'ять поетичних збірок, але кожна була відмічена в тодішніх газетах і часописах.

ДРУГИЙ – Незалежність – сипнуло чимало публікацій в газетах, поетичні добірки. Відкрилася шухляда: ринули збірка за збіркою, вийшли чотири книжки прози і чотири публіцистики... А творчого аналізу такого процесу, мов кіт

наплакав. Поезії (23 книжки) «Україна під сатаною», «Із ви-рю літ», «Це інший світ» та коротенький відгук на «Яблука чаклунки». Проза – на «Плату за любов» відгукнулись у Тернополі, на «Бурелом» – у Тернополі і «Дзвоні». Публіцистика (повстанська тема) – на «Волинські дзвони» – в Луцьку, про «Луни повстанського краю» – в Тернополі. Цілий поетичний пласт, а разом із прозою та публіцистикою – то вже масив залишився. Terra incognita.

І ТРЕТІЙ період. Він виходить із другого. Через те, що літпроцес опинився по обласних резерваціях, а в Рівному ще й зі слабкою спілчанською організацією та відсутністю у ній хоч би одного критика чи літературознавця, поетичні книжки «Незборимість», «Три книги любові» («Спротив», «Яблука чаклунки», «Грані грози») та повість-роман «Бурелом» злочинно замовчані.

Прочитавши «Незборимість», Степан Сапеляк сказав: «Я подам її на Шевченківську». Але подачі від лауреатів відмінили. «Три книги любові» та «Бурелом» подала рівненська організація – та не туди. Документи треба було слати у Спілку, а пішли в комітет. Потім голова організації забідкалась, що не знала про такі зміни... Але є Бог на світі і добрі невідомі люди, що подали у вікіпедії 629 поетичних творів і автора ввели до когорти шістдесятників.

ПЕТРО ОСАДЧУК...

Як сьогодні бійці на Донбасі втрачають найкращих друзів, я втратив найкращих побратимів: Георгій Петрук-Попик на Тернопільщині, Григорій Дем'янчук на Рівненщині, Василь Лісовий і Петро Осадчук... Все це щирі, високодуховні люди.

Якщо на самому початку моєї літературної боротьби за входження, напутнім словом, фактично благословенням («Ви поет і вам необхідно працювати») підтримав Дмитро Павличко, то Петро Осадчук підтримував на усій моїй творчій дорозі. На рукопис збірки «Відкриваю себе», який був погромлений Моргаєнком у 1972 році, написав прекрасну рятівну рецензію. А потім сім років (змінилися сім редакторів), будучи парт-секретарем бюро апарату Спілки, мав це все на контролі, із останнім редактором Лідією Володіною (поетесою Кульбак) таки добилися її виходу у 1980 році. Тоді ж дав рекомендацію до Спілки, взявши за основу збірку «Журавлиний невід» (1972 рік, видавництво «Молодь»). Відбулася у нас цікава перша зустріч. Після виходу збірки я приїхав взимку 1973 року у видавництво «Молодь» подякувати за теж довгождану книжечку. Моїх знайомих (редактора Дмитра Давидюка і тодішніх керівників – тоді їх часто міняли) вже не було, але був заступником головного редактора Леонід Горлач, і він же писав закриту рецензію на «Журавлиний невід».

Кабінет був довгуватий і я попрямував ним до столу. Подякував і за рецензію, і за книжку. «А як справи зараз?» – запитав Горлач. Я йому почав розповідати, що відбувається із книжкою у «Радянському письменнику» і про рецензію Петра Осадчука... «А ось він сидить» – каже Леонід. Оглядаюсь – в кутку біля дверей сидить Петро Ілліч, посміхається. Отака зустріч... Потім тих зустрічей буде дуже багато. І в кабінеті партійного секретаря, куди йому приносили партвнески і він знайомив мене з видатними (Степан Олійник, Платон Воронько, Збанацький, ще хтось), і найкращі – у його

квартирі на Гончара, де нас вгощала його дружина Алла, чудова людина і жінка. Тепла квартира у холодному комуністичному Києві. А які розмови точилися... Я відкрито висловлював свої погляди на письменників, на їх твори, на історичні постаті. Не з усім Петро Ілліч погоджувався, аргументовано доводив свою думку. А найголовніше – він знав усю мою творчість: від першої збірки і до останньої («Лебедина пісня»). У червні Петро Осадчук із Василем Довжиком півгодини розмовляли про неї, читали вірші в радіопередачі «Огонь в одежі слова», а в жовтні Петра Осадчука не стало. «Це для мене велика втрата» – я сказав у телефонній розмові для пані Алли. «Я знаю...» – відповіла вона.

Ми обмінювалися книжками. Які лаконічні автографи і відгуки він писав: «Туди, де бій і ураган, кличе Бабій Степан» (1985 рік). Оцінюючи збірку інтимної та еротичної лірики «Яблука Чаклунки», писав: «Крізь елегантні поетичні форми світяться принадні форми жіночі». На «Бурелом» – книжку про УПА, – «... спасибі за бойову і трагічну книжку»

Щоразу, коли я приїздив щомісяця на декілька днів до Рівного із села, розмовляв по телефону із Петром Іллічем. «Гарні назви» – відповідав на мої інформації про книжки, що виходили: «Терпкий смак дичок» і «Слова, що необхідні як патрони». Останньої книжки публіцистики про Україну, Майдан, Донбас «слова, що необхідні..», мій вимогливий і доброзичливий критик, Петро Осадчук, на жаль, не прочитає.

Вічна пам'ять йому!

ПОЛІССЯ У МОЄМУ ЖИТТІ

Вперше про Полісся я почув із пісні, яку співали у нас повстанці. «Очерет мені був за колиску...». І ось доля мене закинула на Рівненщину, а там у Рівне. А з Рівного – дзвінка залізниця із її народними дизелями – у саму глибину Полісся. Мені, тернопільчанину з південного краю Волині, посмугованого горбами, пагорбами і глибокими яругами, ця безкрая рівнина вразила. Її м'яка, пастельна природа ніжно лягала на душу, манила у її ще незнані місцини. А які назви сіл: Більська Воля, Кухотська Воля, Суховоля ... Стільки воць. На непридатних для обробітку землях із їх мочарами, заболоченнями не всідалось панство і місцеві люди, майже аборигени, почувалися вільними, хоча і бідними. Сюди, мабуть, і прибивалися втікачі з-під панів, бо ж – воля! А там десь залишалися Великі і Малі Цепцевичі, Великий і Малий Стидень, Великий Житин і Малий Житин. А у великих селах – і сім'ї великі. Тут і досі, хоча болота і висушені, багато лелек. Через те і багато дітей з матерями-героїнями. Кинулися в очі назви міст і містечок – все від природи: Сарни (їх і досі водиться чимало), Дібровиця, Зарічне, Рокитне, Березне ... Почалися поїздки по тих місцях, знайомство з людьми, на диво простими і щирими.

І потекли рядки:

Я в серце своє взяв цю землю –

Переліски, супіски, ліс

І неба синьковану стелю

Над плесами сивих боліт.

І воду в зеленій ковбані,

Хитавицю твердих купин,

І сонце в ранковім купанні,

Що сходить з поліських глибин.

І цю гомінку залізницю,
Що твердо крізь нетрі лягла,
Де тягнуться люди, як птиці:
Від станції ключ – до села.

Тут ніжно кохав полісянку
І пестив березовий стан,
Де тихо димить на світанку
Над жаром азалій туман.

Сплять діти поліські,
спродавши на ринку чорниці,
Сплять сидючи в тісно набитім вагоні.
І синьо-чорничні їх пальці,
сунично-червоні,
І в сні молоденькому ще не захмарені лица.
Додому везуть круглий хліб,
закарпатські черешні,
Наморені сплять
(побудили їх десь на світанку)
А бідкання ваші, старі городяни,
такі недоречні
Про ці копійки, що беруть за наповнену
склянку.
З глибин лісових, де, як дим,
комарі над руками,
Де тне мошкара, так і липне
до теплого тіла
Везуть в козубах, перехоплених
рушниками,
Загуслими краплями темні меди переспілі.

Але впав Чорнобиль. І накрив Полісся. І став цей край не таким притягальним. Поїздки порідшали, але не припилися. Після одної такої зустрілися з гарними людьми у глибокому селі, там вгледілась красуня, як Олеся Купріна. Подумалося, яка доля її чекає в радіоактивному середовищі. І написалося «Я зустрів на Поліссі нев'янучий цвіт...», що закінчив рядками:

Попрощаюсь, поїду й собі не прощу,
Що ця врода загубиться дивна.

При поїздках в цей край осушених боліт кидалося в очі, що люди соромляться назви «поліщук». Тривалий час південніші достойники цією назвою принижували північне населення області через їх бідність і часто-густо через малограмотність. Радянська влада принесла сюди освіту, проклала дороги і вирівняла їх із колгоспами багатших районів. Широко заведеним льонарством та фермами люди на неродючих ґрунтах стали жити порівняно краще. Але при виступах доводилося захищати і підносити імення «поліщук». Цитувалося «Очерет мені був за колиску» і тоді виявилось, що люди вважали цю пісню бандерівською. Бо її співали хлопці з УПА. Хоча вона створена задовго до них.

З Чорнобилем і Рухом, що охопив всю Україну, назовні впливла неоднотайність, неоднорідність, яка при советах була погашена «єдинодум'ям». А тут почалось, особливо з виборами. Південні райони аж по Степень вибирали переважно демократів, ще долучались кузнецовські атомники. А глибоке Полісся проводило комуністів. Дивуватися не можна було, тут панував культ Медведєва-Кузнецова. Телебачення наше туди не досягало, транслявалося білоруське. Така ситуація давила і на духовний світ. Навіть якщо глянути на творчий розвій – два-три імені (не враховуємо інородців). Коли я оглядуюся на Тернопільщину – сотні і сотні

імен (ними заповнений Львів, а більше в діаспорі). За Незалежності до обласних керівних органів посланцями з Полісся приходила вже партія регіоналів. Церкви тут, до яких повернувся люд – московського патріархату.

Зі створенням в області письменницької організації, серед перших її членів представників із Полісся не було. Чекалося молодого поросту. Віршувальників завжди є чимало. Появилися перші імена, і так хотілося щоб заграло у їх творчості Полісся... Але переважала заідеологізована продукція, де-де смуток за втраченим (криниці-журавлі, а з чорнобилем і втрата рідних місць). Рівня «Очерет мені був за колыску» не вийшло.

...Холодне, морозне, засніжене Рівне. Пізня пора (після спілчанський зборів і тривалого застілля). Ходимо удвох з літератором, якого знав поверхово через мою часту відсутність останнім часом у Рівному. І він читає вірші. Зупиняємося, незважаючи на холод. Разом з парою з уст линуць рядки. І я бачу, відчуваю Полісся. Оце, чого ми чекали.

І так я став редактором поетичної збірки. Поет розкошує у рідному краї. Палітра одна краща іншої. Чуєш як дихає там земля, а ще глибше криниця на дворі. І повернення, щасливі повернення до рідних джерел, що дають наснагу, яка виливається рядками, народжує поезію.

І захотілося побачити – звідки це?... Це теж Полісся, але вже інше. Тут нема залізниці. І ми їдемо лісовими дорогами. Глушина. Після тривалої подорожі перед нами вириває Велика Клецька. А десь там за нею, глибше – і Мала Клецька, село поета Ростислава Слободенюка. Але ми зупиняємося у Клецькій Великій. Виявляється Ростислав приурочив поїздку до 80-річчя колишнього директора школи Петра Івановича Ніколайчука (під час учти довідаємося, що він був наставником молодого друга). Петро Іванович – філолог, і читає свої вірші – досконалі, патріотичні, своєрідні. Він не тільки

співає «Очерет мені був за колиску», але і повстанські пісні, яких знає чимало. З розповідей дізнаємося, що це повстанський край, що у Великій Клецькій діяла школа молодших командирів УПА. Це ж як у славному Дермані – повстанській столиці Волині. У Петра Івановича гарна сім'я. Приїхали з Рівного діти, красуні-онучки... Українська родина. Але нас чекала Мала Клецька. Так і зветься поема у збірці. Там вся історія... І ось – садиба. Гарна добротна хата, навіть у клуні – підлога. Стоси нарубаних дубових дров. Відчувається присутність господаря. Але будинок – пуста. Чотири просторі кімнати. Прибрані. Чисто і затишно. По кутах портрети дідусів, бабусь, батька і матері... Всі у рушниках. На стіні цокає годинник. Живи і радуйся. Біля дивану, прямо на підлозі стосик книжок. Гарне місце для читання. Тут все, ніби чекає гостини. Та і господар, житель обласного центру, тут тільки гість... Отака Мала Клецька – двори із добрими будівлями, але порожніми. Господарі повмирили. Приїздіть, безхатченки, поселяйтеся і господарюйте. У декількох хатах ще проживають старі німичні люди.

Через ліс, вибоїстою доріжиною ще заїздимо у справді поетичну місцину, над урвище, у глибині якого тече тихий Случ. Боже, яка краса. Над річкою височіють Соколинні гори, а вдалині підноситься Губківський замок. Заходило сонце, палав-червонів Захід. А в небі викотилося дві зорі: Венера і південніше до Сходу – Марс.

Десь далеко нас чекало Рівне.

ВСІ ДІАМАНТИ – ДЛЯ МЕНЕ

Незрозуміле досі мені природне явище: вдень – непрокині волохаті хмари цілими тижнями, аж не одне зітхає за сонцем, а вночі – всипане зорями чисте небо. Але хто його бачить...

Досі не знаю – це кара Господня, чи моє щастя: третя година ночі і ти прокидаєшся. Підкрадаються думки, поволі обсідають, а далі – починають мучити. Про це писав Н. Рубцов: И так задумаєшся вдруг / И так всему придашь значение, / Что вместо радости – испуг, / А вместо отдыха – мучение.

А коли приходять рядок, Олександр Олійник про це написав: «Тоді вставай перо бери, / Як не запишеш – зробиш злочин», І ти встаєш, поночі шукаєш, щоб не будити рідних, перо і папір... Мабуть, більшість моїх поезій, (а їх 23 поетичних книжки) написані вночі. Кажуть, що о третій ночі відкривається Космос. Я ж все це пояснював просто. Працюючи вдень лікарем, а це у сільській лікарні (30 ліжок на тебе одного, і прийом хворих – зимою до 50-ти). Через те відпочилого тебе будить о третій ночі – «перо бери». І так роками. Це й стало звичкою. А ще, коли під ранок на годинку заснеш – встаєш щасливим. А яке нічне небо, коли вийдеш тоді, і коли не пишеться. І в селі темнучої ночі тебе охоплює подив: які ж яскраві зорі! А ще як прорізається із-за дерев пектораллю Мозолевського в останній фазі місяць... Знаю багато сузір'їв. Але найзахопленіший – Оріон, або по-нашому Стрілець. Досі до нього молюся. Стілки рядків присвятив йому. І одного разу почув од пресвітера Чернецького, що то Божий престол.

Найбільше люблю зоряне небо, птахів і дерева. Задивляюсь на гарних дівчат, жінок: «Хоч би поглянути услід / І залишитися щасливим». Боже творіння! Серед них усіх – найкраща моя Леся. Але я – про небо... І яке розчарування вранці: хочеш ним потішити своїх, аж воно знову зашорене, затягнуте хмарами. А хто ж побачить зоряну ніч? Всі ж сплять. А тобі неспокойному, вроченому, «з недугою на межі» висипає Небо такі сузір'я! Такі діаманти!

ГОЛИБІСИ

(Уривок із повісті)

Одного разу, їдучи в автобусі, запитав сусідку, що сиділа поруч, чи знає вона, що то за село, видніюче на пагорбах за рікою.

– Мирове, – відповіла вона.

– Ні, – заперечив я, – Голибіси...

Вона здивовано подивилась на мене. А я продовжив: «Вороги і місцеві пригнічені недалеко люди змінили назву села. Вороги знали, що робили, чому міняли її, а сільські байдужці підтримали, захотілося зміни. Совети міняли назви сіл, які допекли їм, і що їх вони називали «бандерівськими». Так міняли Чорторії на Миролобівку, Печалівку – на Мирне... Бачите, яка багата фантазія. Чи село Грозів перейменували на Прогрес. Навіть відомий Дермань не встояв, що вже говорити по малих невідомих. А яка ж прекрасна назва – Чорторії, від того, що їх творить ріка у своїй течії, а чужаки, не знаючи нашої мови, побачили у назві чорта. Так як у моєму «Голибіси» – голих бісів. Чуєте, як звучить: Голи бісів. Тих бісів, про яких ще Достоєвський писав у романі «Беси». І яких наші хлопці-повстанці голили, добре голили.

І мені пригадався один приклад. Приїхав із райцентру уповноважений. На коні, з автоматом. І в селі забажалося йому завернути до молодиці. Зайшов до хати, ще не завів розмову, аж тут вступають у хату несподівано хлопці, що були на постой у господарі. Обеззброїли.

– А чого ти такий небритий? Ти районний начальник, а ми переховуємося у підпіллі і подивися на нас – чисті, побриті... Ану сідай, поголимо.

Той покірно згодився. І поки бритва гуляла по наміленому обличчі, коло шиї, можна уявити, що робилося від страху у його штанах.

Поголили. Дали йому пачку листівок і сказали: – Автомата і коня ми забираємо, а ці листівки будеш клеїти від села до району на телефонічних стовпах. Клей ми зробили з муки. Не виконаєш завдання – знайдемо і повісимо.

Ішов і клеїв. Отак голили.

А село, переказували старі люди, називалося Голубинці. Але завойовники-поляки називали по-своєму: «Голубіци». Ніби-то від них і пішло. Тут і церкву, що за советско-німецької війни була автокефальною, та сама бідота передала до московського патріархату. Це вони і хлопців-повстанців, яких понищив російсько-комуністичний НКВД, називали і досі вважають бандитами. Навіщо безбатченкам рідна назва, своя історія, храм, де звучали б наспіви українською мовою... Вони і єдиний релікт серед полів – фігуру, пустили за вітром. «Фігура», то був кам'яний хрест із написом на ньому «за освобождение» від кріпацтва. А над хрестом височіли могутні клен із липою. Хреста повалили «сільські активісти», а їх спільники, механізатори, біля дерев яму силосну глибочезну викопали. Так і пропали, всохли дерева. Тиху річку Вілію занастали ідіоти рангом вищі, районного масштабу, коли висушували вузьку смугу берега межі горбами.

Отак все сталося після того, як були знищені повстанці, що боролися за своє, рідне. А як для невеликого села, то їх 37 молодих, повних енергії навіть забагато. Ось хто мав формувати обличчя села.

Вже за перших років Незалежності в село приїхав із Рівного лікар за фахом і пошуковець за покликанням, щоб зібрати призабуті імена загиблих за волю України та репресованих – забраних в тюрми і в далекий Сибір. Збиралося для Книги Пам'яті. І в Книзі – 133 імені. А ще, коли додати їх сім'ї, родини, вивезені на Сибір, яка ж це основа, яка то була б перевага тим одиницям із протилежними поглядами. І не дозволили б вони глумитися над пам'яттю та руйнувати середовище.

З ЛІРИЧНОГО ЗОШИТА

НАД КАЛЕНДАРЕМ В ДЕНЬ ЙОГО ЗАКІНЧЕННЯ

Коли проглянулося місяці, неділі, дні –
Як величезний стіг полишений позаду...
А ще за ним – і всі роки, що бовваніють
як стоги в тумані,
що ти вкладав нелегкими снопами днів.
І ти стоїш обтяжений роками,
як сивий скиртоправ, досвідчений,
на самому вершечку іще одного року,
з якого видно все – той довжелезний шлях
волинськими горбами,
з яких оті нелегкі зносились снопи.
Вивершуючи стіг, опівночі зійти,
щоб розпочати знов, новий – вже Новий рік!

АУДИТОРІЇ ЗМІНИТИ НА ХЛІВИ

Цей апокаліпсис наш, український,
Заставив повернутись до землі
і перевів з аудиторій у хліви
в старих господарських будівлях:
до полиску пожадливого птаства,
до кроленячих насторожених
та чистотою сяючих очей.
Тут навесні читаю птахам і деревам
Про них, бо і від них черпав я ті слова,
Які не раз пробудять серед ночі,
Шукати заставляють ручку і папір.

Усі погасли зірки.
І тільки одна, прекрасна і незрівнянна,
яскрава Венера, даленіє сонячним відблиском.
Так і ти... Сяєш у моє серце.
Але нині і ти – як і недосяжна Сяюча.
А далі – перед наступаючим палаючим Сходом
починає танути і та єдина,
що вже блискотить як на перстені діамант
(мов би із перста нашого Творця).
І коли у безмежжі розтає вже й вона,
тільки блідий півмісяць ще залишається...
Самотній. Як і я, наодинці без тебе.

Лесі

Ліщинові сережки... Ліщинові сережки
Над снігом зажовтіли на гілках,
Це вже весна, іде весна нарешті,
Несе хмарин крижини синь дзвінка.

З коханою було, ліщинові сережки
нам дарувалося в пастівнику,
Перебирав у пальцях обережно
Їх сонячність розвітрену пухку.

Де та весна, де те високе літо,
Де ті кохання сонячні літа? –
Що порозносив невблаганний вітер...
Ліщинові сережки – пам'ять та.

Йду памороззю вранці, йду до гаю –
До пишних кленів і струнких беріз,
Кленовий сік тут п'ю, березовий зливаю,
Мов наливаю повні бутлі сліз –
Біласте тіло гострий ранив зріз –
Міцне бо долото їх пробиває.
В байраках, долинах німує тиша,
Ще вітер у глибоких спить ярах,
І поки ще верхів'їв не колише,
І ні один ще не стріпнувся птах –
Є срібний дзвін в березових сльозах.

У старому саду –
пара припутнів (голубів)
і шпаків три сімейства,
Сойка враз приліта з недалекого пастівника.
Дятли чистять дерева старі
і видовбують дупла,
перезимовувати у них,
щоб весною там гнізда мостили
все нові сімейства...
В чистім закутку, в тиші
далекій від гуркоту, гулу шляхів,
від задимленого агресивного світу
співіснуємо в радісному співжитті
у збереженім витоку
первозданної свіжості, сили, краси і гармонії.

*

Купаюся в красі – нарциси зацвіли,
Тюльпанів келихи, мов для вина відкрились,
Що вишні з грушами розквітлі розлили.
Рожево-білі виснуть в яблунь крила.

Мов райський сад. Зелено-золотим
Постелено низом (травною у кульбабі),
Купаюся в красі. Куди ще полетим? –
В які там Катманду чи Абу-Дабі?